

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ 6 КЛАСУ З НАРОДОЗНАВСТВА,

Від 01/11/2025

Оксана Заваденко

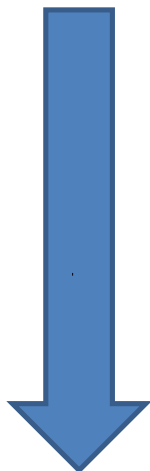
На уроці ми продовжили вивчати свята Зимового циклу. Зокрема більш детально обговорювали Святий Вечір та Різдво.

На домашнє завдання прошу прочитати ст.1 лекції в додатку та подивитися слайди презентації про Святий Вечір та Різдво (1-14).

Нового письмового завдання немає, але хто ще не здав, прошу принести завдання від 12 14 2024 (написати 5-6 речень про традиційне свято Андрія) та календар Зимових свят (див.попередні завдання).

З повагою, вчителька народознавства

Оксана Заваденко

Тема: Різдвяні традиції в Україні. Колядування. Вертепне дійство.

Найважливішими святами зимового циклу є Різдвяні свята (святці), які поєднують Різдво (25 грудня/7 січня), Новий рік — Свято Василя (1січня/14 січня), Водохреща (6січня/19 січня). Вони супроводжуються обрядовими піснями (колядками, щедрівками), побажаннями (віншуваннями), засіваннями, частуваннями, вертепним дійством, театральними іграми та розвагами. Попри спільні загальноукраїнські риси збереглися численні регіональні особливості зимових свят.

Святий вечір – Багата кутя – (24грудня/6 січня) – це надвечір'я перед Різдвом Христовим. Це останній день різдвяного посту (Пилипівки), тому всі страви були пісними. У цей вечір родина збиралася разом у батьківській хаті. Святу вечерю накривали після того, як впоралися зі скотиною – традиційно господар особисто обходив кожну тварину, годуючи її, та розмовляв із нею.

Поширеним був звичай «кликати Мороза» господарем їсти кутю. Таким чином задобрялися сили природи (мороз), щоб потім вони не шкодили людям та худобі. **Кутя** – це варена пшениця, перемішана із тертим маком, заправлена медом, родзинками, горіхами та узваром. **Узвар** – це компот із сушених яблук, груш та слив.

Традиційно на Свят вечір готували **12 пісних страв**, зокрема такі: кутя, узвар, риба (печена, варена, смажена чи солена), квасоля, гриби, борщ (часто з «вушками»), капуста або грибна юшка, пісні голубці, вареники з картоплею, з капустою, з грибами, пампушки, печиво, паляниці (калачі) та ін.

У цей вечір було прийнято поминати померлих родичів. Часто на вікно або на покуті ставилася запалена свічка, а також мисочка з кутею та узваром для померлих душ.

До столу сідали із появою першої зірки на небі. Під обрус (скатертину) прийнято було класти часник, щоб відлякати злих духів. Під стіл та під скатертину стелили сіно, щоб був добрий врожай. Господар ставив на покуті **дідуха** – останній сніп пшениці з поля. Він також символізував присутність душ предків. В деяких регіонах прийнято було вішати під стелею також солом'яні «павуки» («теремки») – особливі різдвяні прикраси. Господар давніше кидав кутею до стелі, щоб бджоли добре роїлися і був щедрий врожай.

Починали Святу вечерю спільною молитвою і в деяких регіонах прийнято було ділитися **проскуркою** – освяченим хлібцем. На Свят вечір та на Різдво після Служби Божої прийнято було **колядувати** та **віншувати**. Колядували переважно хлопці та чоловіки, йдучи від хати до хати із Різдвяною зіздою та шопкою дзвіночками та ін інструментами, звіщаючи радісну новину – Народження Христа. Господарі зазвичай обдаровували колядників яблуками, горіхами і пшеничними, вівсяними чи кукурудзяними коржиками. А чоловіків старшого віку могли запросити до оселі й погостити.

Щодо **колядок** – обрядових різдвяних пісень, - то їх було величезне розмаїття: як дитячих, так і тих, що виконували спеціальні колядницькі гурти, вертепи. За змістом колядки були як суто релігійними – про народження Христа, так були і давні, дохристиянські, які величали господаря та його родину.

Назва «Вертеп» – це давня назва печери, тобто місця, в якому народився Ісус на Різдво. У давнину в Україні був звичай, започаткований студентськими братствами, показувати події з народження Христа з допомогою пересувного лялькового театру – **вертепу**. В селах, замість лялькового театру, молоді люди переодягалися в дійових осіб часу народження Ісуса і

показували сценку Різдва – **вертепне дійство**. Вони йшли від хати до хати, колядуючи, і сповіщаючи про народження Христа. Часто до суто релігійного змісту у вертепному дійстві додавався суспільно-політичний підтекст (наприклад висміювалися негативні явища в суспільстві чи відомі особи).

На Різдво піст вже завершувався, і після церковного богослужіння прийнято було ходити на гостину один до одного, їсти та веселитися.

Наступним у циклі зимових свят, йде старий **Новий рік, або Василя**. За народною традицією, напередодні цього свята люди з допомогою різних обрядів оберігали свою оселю, господарство, домашню худобу від злих духів: кропили свяченою водою, малювали на хлівах солярні знаки тощо. Напередодні свята Василя було **свято Меланки і Щедрий вечір**. Посту вже не було, тому готувалася щедра святкова вечеря, на столах було розмаїття м'ясних страв. На Щедрий вечір дівчата ходили щедрувати – співати давніх обрядових пісень – **щедрівок**. *(Слід зазначити, що в західних регіонах дівчата щедрували на другий святий вечір – так звану Голодну кутю - 18 січня).*

В ночі з 13 на 14 січня в багатьох регіонах ходили з Маланкою – дорослі парубки з музикою та співами показували театралізовану виставу, переважно в хатах неодружених дівчат (в деяких регіонах – в усіх оселях). На Буковині разом з Меланкою «водили ведмедя» - обмотаного соломкою парубка, якого возили по селу в великій клітці.

На саме свято Василя день починався з того, що молодші хлопці рано-вранці ходили засівати пшеницею та віншувати, бажаючи добра, достатку, здоров'я та злагоди. У деяких місцевостях парубки брали з собою різки: скільки дівчат у хаті, стільки й прутиків приносили. Дівчата накривалися перинами, вдаючи, що сплять. А гості віншували і будили дівчат, «шмагаючи» їх тими прутиками. На свято Василя подекуди зберігся ще дохристиянський звичай «водити козу». Молодь збиралася і разом з музикантами йшла по селу, показуючи театралізоване дійство.

Третє важливе свято різдвяного циклу – **Водохреща (Йордан, Богоявлення)**. Воно розпочиналося ще звечора. Родина збиралася на спільним столом, але цього разу – страви були пісними і їх була менша кількість. Тому **другий святвечір** ще називають **Голодною кутею** (На Західній Україні – це Щедрий вечір, і дівчата щедрують саме тоді).

На свято Йордана обряди пов'язані з освяченням води. Після святкового богослужіння громада йшла до річки. Там вирубували ополонку, здебільшого у вигляді хреста. Після того як священник освячував воду, люди її набирали з собою, пили, щоб бути здоровим цілий рік.

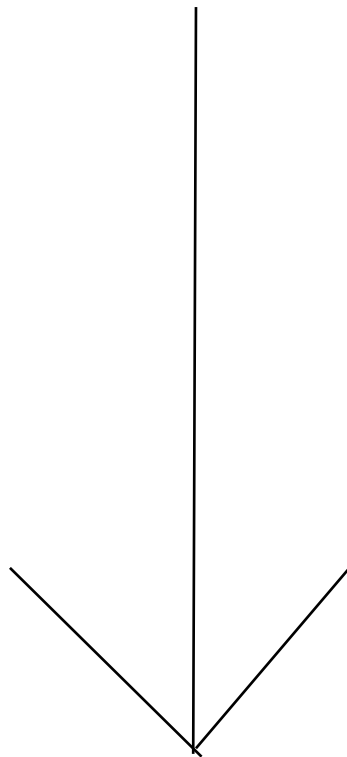
Освячену йорданську воду вживали під час хвороби, нею допомагали дітям від зурочення. Цією водою обтирали вим'я корови, щоб вона добре доїлася. А також вірили, що нею можна відігнати нечисту силу, що забирає від корови молоко. Під час першої оранки, перед початком весняно-польових робіт свяченою водою кропили все знаряддя праці, сільськогосподарський реманент.

На Водохреща господар налював хрест крейдкою або свічкою над усіма дверима в оселі. Після Водохреща був звичай освячувати домівки Йорданською водою.

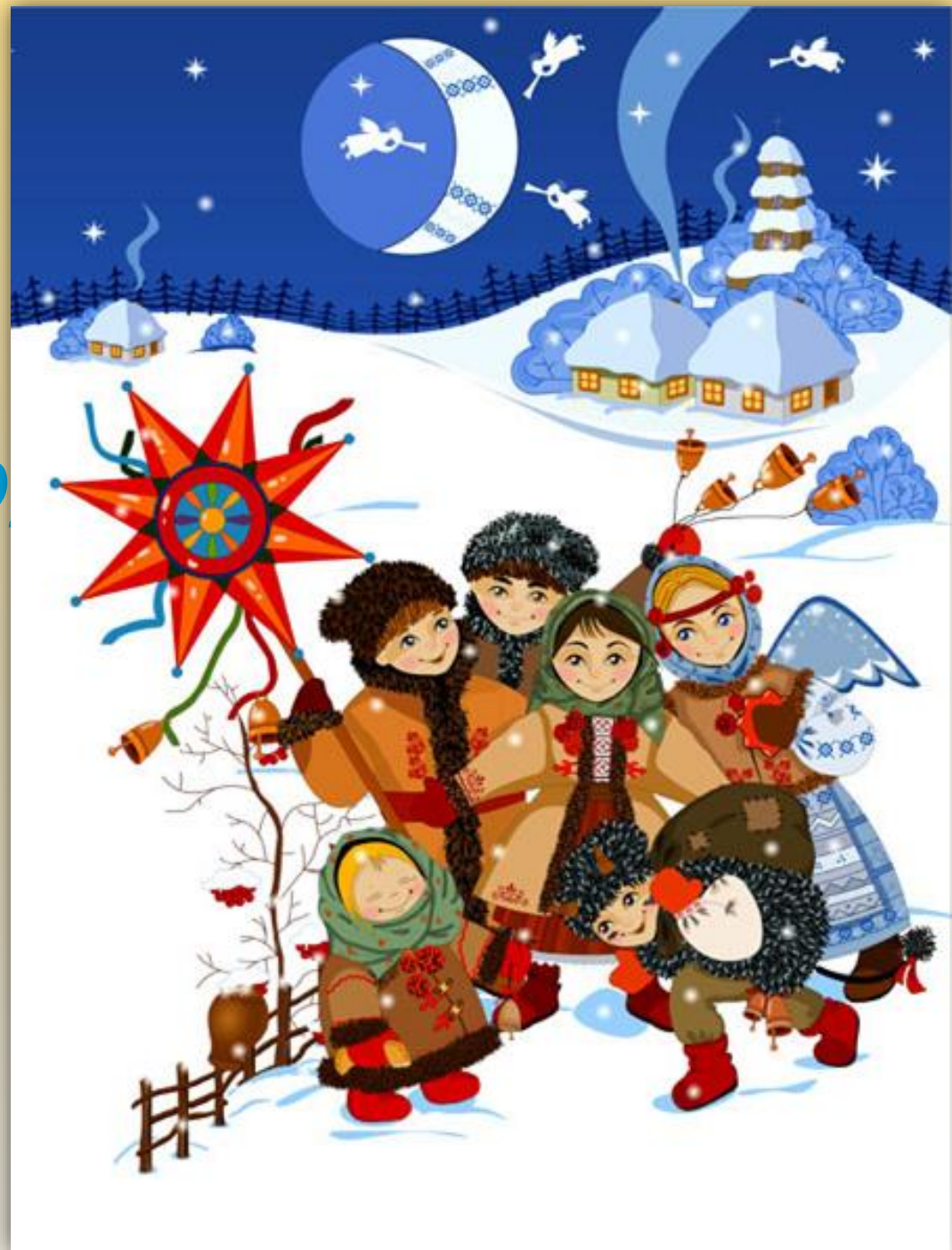
Після Водохреща майже місяць великих свят не було. Аж на 15 лютого припадає **Стрітєння**. Часто його ще називають **Громницями**. У традиційній християнській вірі це свято дуже шанували. Якщо цього дня гримів грім – на ранню весну. Казали, що грім просинається тоді, коли зима зустрічається з весною. Знову святилася вода і свічки. Стрітенською свічкою

обкурювали оселю, хлів і всі господарські будівлі. Цікавим був і такий обряд: вогнем стрітенської свічки на центральному сволоку, що тримав стелю хати, хліва, випалювали хрести чи інші солярні знаки. Був звичай йти із запаленою стрітенською свічкою із церкви додому. Якщо свічка по дорозі гасла, то був поганий знак.

Свято Стрітення – заключне у зимовому циклі народних свят. Іноді його вважають першим весняним святом. Після Стрітення вже починали обрізання і щеплення дерев та кущів, бралися за перші весняні роботи, але роботу на землі починали зазвичай після Благовіщення.

*Звичаї
зимового
циклу:
Святий вечір
Різдво,
Новий Рік і
Водохрещтя
(Йордан)*

Свят вечір

24 грудня за григоріанським календарем

6 січня за юліанським календарем

- ❖ Святкуємо навечір'я рождества Христового 24 грудня (за григоріанським календарем) або 6 січня (за юліанським календарем).
- ❖ Різдво святкуємо наступних 3 дні.

- ❖ Це одне з найважливіших родинних свят, магічний день, коли кожна сім'я створює в хаті атмосферу затишку, достатку та злагоди.
- ❖ Дуже важливою була завчасна й серйозна підготовка до різдвяно-новорічних обрядів:
 - ретельно прибирали в хатах;
 - білили стіни, підмальовували піч;
 - шили або купували новий одяг.

- ❖ в давнину діти плели павуків з соломи, бо вірили, що саме ці тварини приховували місце народження Ісуса.
- ❖ Їх вішали і над входом до хати і над іконами, як охорону від зла.

❖ у печі розпалювали новий вогонь дванадцятьма полінами (logs), котрі сушили дванадцять днів останнього місяця.

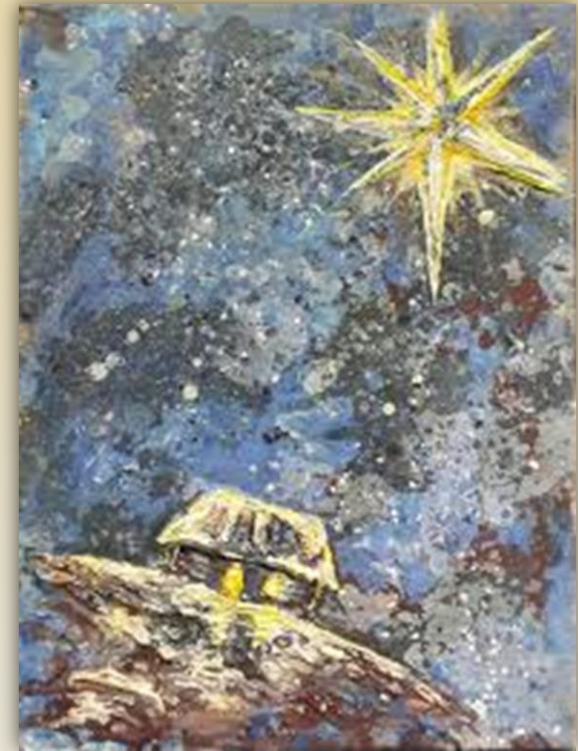

❖ за звичаєм господиня готує дванадцять (12) пісних (meat and dairy free) страв, головною з яких є **кутя** та **узвар**.

❖ В той час господар іде напувати худобу, стелить нової соломи та дає їй свіжого сіна.

❖ В цей день не снідають і обходяться без обіду, адже строгий піст.

❖ Діти шукають першу зірку на небі, щоб можна було вечеряти.

❖ Господар вносить сніп жита або пшениці — «дідуха» до хати і ставить його на покуті під образами. Дідух символізував душі усіх предків роду

- ❖ **Свят Вечір** — це спільна вечеря всього роду - мала зібратися вся родина.
- ❖ люди вважали, що навіть мертві родичі і безвісти пропалі— всі мають у цей вечір зібратися разом.
- ❖ У пам'ять про мертвих родичів люди ставили для них кутю та узвар на вікні, розкладали варений біб по кутках, залишали ложки та миски на столі після вечері.
- ❖ Тепер зазвичай ставлять додаткову тарілку “для душ”.
- ❖ Свят Вечір перед Різдвом ще називають “**Багата кутя**” через кількість страв, хоч вони і були пісними.

За звичаєм на святковому столі мають бути також:

- ❖ **запалена свічка.** Горіння свічки - це свідчення віри, приналежності людини до Божественного світла.
- ❖ **сіль** - Без неї не можна відчутти повноти смаку страви.
- ❖ **часник.** Його кладуть на чотири кути столу під скатертину, щоб відігнати від родини і хати злих духів. Це символ очищення від гріха
- ❖ під стіл та під скатертину стелили **сіно** та **солому**, щоб був достаток і тепло.

❖ На початку вечері господар подає **просфору** (свячений хліб із медом) кожному по черзі від найстаршого до наймолодшого, вітаючи кожного із *«Христос Раждається»*. Потім приступають до вечері.

❖ господар ложкою тричі робить хрест над мискою з кутею, і роздає всім кутю. спершу їдять кутю, а потім — решту 12 страв на згадку про 12 місяців, і 12 апостолів Христа, та запивають узваром

- ❖ Страви пісні (meatless and dairy free) бо на свят вечір є строгий піст.
- ❖ У дохристиянських часах уважали, що рік не годиться починати пролиттям крові.
- ❖ Страви були різні залежно від регіону України, але всі представляють найголовніші плоди поля, городу і саду.

Різдво

25 - 28 грудня за григоріанським клендарем

7 - 9 січня за юліанським календарем

- ❖ Хоча багато традицій зимового циклу свят походять із пра-історичних часів, день Різдва Христового в першу чергу християнське свято.

- ❖ Уся сім'я святково вбрана іде до церкви на Богослужіння.
- ❖ Діти переважно несуть кутю до дідуся і бабуні, та до хресних. За це дістають солодке, горіхи, і монети.

❖ Молодь і старші ідуть колядувати – переважно із зіздою (зіркою) - бажають по домах щастя, радості та добробуту господареві та всій родині.

❖ Теж ходять із вертепом, традиція яка почалася в 16 і 17-тих століттях.

[Український театралізований вертеп 2020](#)

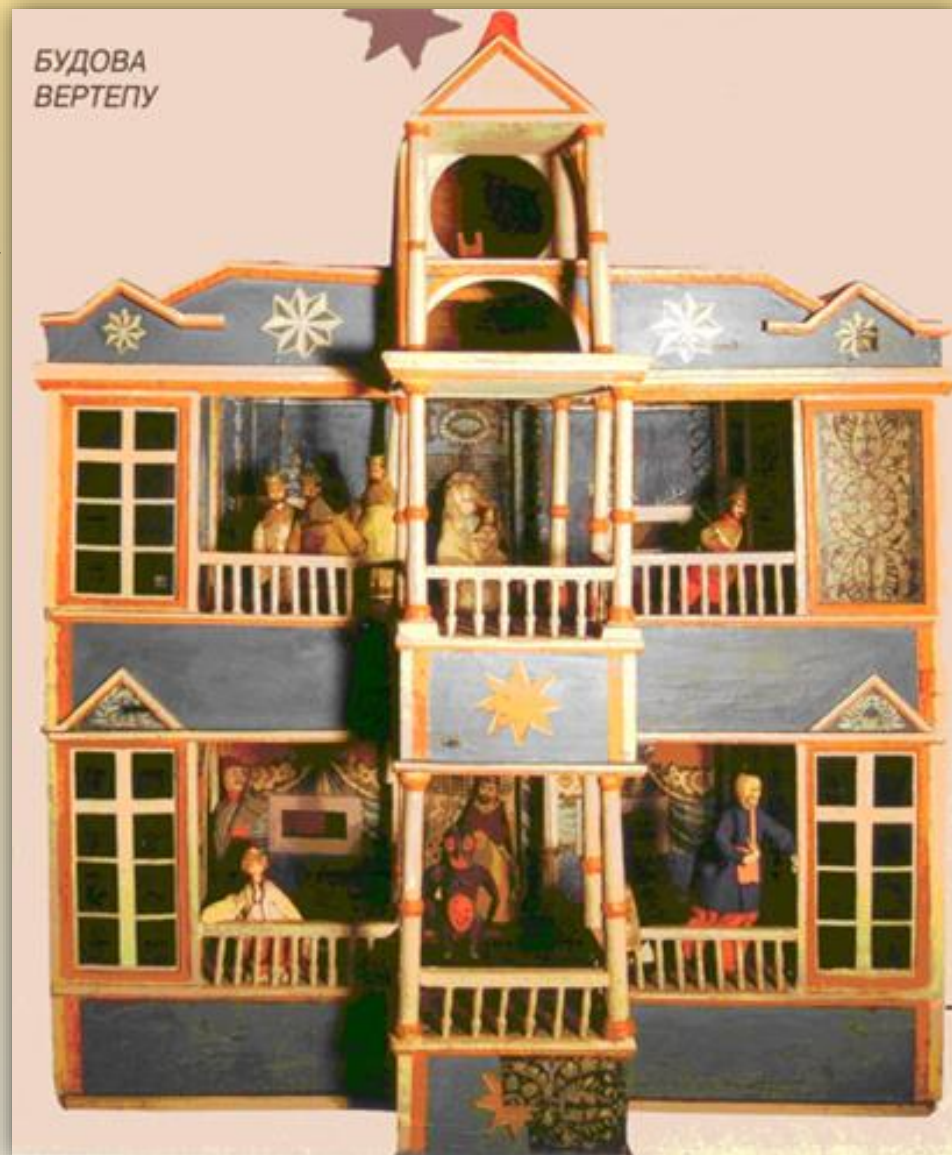

[Пластовий благодійний вертеп у Львові 2019 р.](#)

[Український вертеп театральна постановка](#)

Вертеп - це ляльковий театр на два поверхи, де на вищому ставиться історія Різдва Христового, а на нижньому грають смішні сцени із сучасного життя, переплетені із подіями Різдва.

Крім того **вертеп** - це театралізоване дійство, де люди переодягаються в героїв з часу народження Ісуса: пастушків, ангелів, царя Ірода, трьох мудреців зі сходу, чорта і Смерть.

Протягом усього різдвяного циклу свят, люди вітаються із словами «*Христос Рождається! Славимо Його!*».

Новий Рік

або Св. Василя Великого

31-1 грудня за григоріанським клендарем

13 - 14 січня за юліанським календарем

- ❖ День перед Новим Роком зветься Маланка або маланчин вечір.
- ❖ Він так зветься, тому що наші прадавні предки святкували за стародавнім міфом, доньку бога Лада, яку всі називали Миланкою, бо вона була така мила й чарівна.

❖ Це є веселе і магічне свято, яке має характер карнавалу.

- ❖ Хлопці переодягаються на «Маланку», діда, бабу, цигана, єврея, ведмедя, козу, і.т.д.

- ❖ Ці дохристиянські звичаї різні по цілій Україні, і часто називаються «*водіння кози*».
- ❖ Можливо найцікавійше і найбільш унікально святкують Маланку на Буковині та Чернівцях:

Переодягнуті хлопці обходять село з козою; виставляють жартівливі сценки; вбивають ведмедя; співають щедрівки та бажають усім добра і багатства.

[Водіння Кози, Дунаїв, 2015 рік. За основу взято сценарій, складений Сашком Капіносом у 2013 році](#)

- ❖ У наведір'я (тобто ввечері перед днем) Нового року у церквах відбуваються урочисті Богослужіння на закінчення Старого року, щоб наприкінці року подякувати Богові за вже отримані ласки і попросити нових на наступний рік.

В центральній та східній Україні, цей вечір теж зветься «щедрим вечером» (або “щедрою кутею”), і родина засідає до щедрого столу, де подають кутю, ковбаси, холодець, млинці, пампушки, вареники з м'ясом, і т.д. в цей день немає посту.

- ❖ Зранку на Новий Рік, малі хлопці йдуть від хати до хати (починаючи із власної), щедрують та засівають пшеницею і віншують новорічні віншування.

Богоявлення або Йордан або Водохреща

5-6 січня за григоріанським календарем

18-19 січня за юліанським календарем

- ❖ *Хрещення Господнє* — третє і завершальне велике свято різдвяно-новорічного циклу, яке в народі має назву Йордан, або Водохреща.

- ❖ Вечір перед Йорданом, сім'я засідає до другого Свят Вечора або «голодної куті».
- ❖ В Західній Україні цей вечір називають «щедрим вечором».
- ❖ Страви та обряди подібні до тих на Свят Вечір, тільки скромніші.
- ❖ Як і на Свят Вечір, день обов'язує строгий піст, а вечеря пісна – без м'яса і молочних продуктів.

❖ На стіл ставлять трисвічник або «трійця» як символ Пресвятої Трійці.

❖ до приходу християнства, це був символ сил світла – вогню, сонця і блискавки.

- ❖ По вечері діти проганяють кутю: вибігають з хати і палицями б'ють знадвору в причільний кут, примовляючи:

*Тікай, кутя, із покуття,
а узвар — іди на базар,
Паляниці, лишайтеса на полиці,
а «дідух» — на теплий дух,
Щоб покинути кожух!*

- ❖ Уже геть ввечері, як стемніє, виносять з хати «дідуха», несуть його на город або в садок, молотять і потім палять.
- ❖ Це символічне палення зими, щоб «покинути кожух» і накликати весну.
- ❖ Коли все перегорить і солом'яний жар погасне, дівчата розхоплюють попіл з «дідуха» і несуть на город — «щоб огірки родили».
- ❖ З цим повертають душі предків у поле.

❖ В цей вечір у Галичині (Західна Україна) діти щедрують – ходять від хати до хати і співають щедрівки, та віншують на добро та багатство.

❖ За звичаєм, щедрується не в хаті, а під вікном на дворі.

- ❖ Ще за тиждень перед Водохрещам парубоча громада, чи окремі господарі прорубували на річці ополонку (an ice hole), випилювали з льоду великий хрест, ставили його над ополонкою і обливали буряковим квасом, щоб був червоний.
- ❖ Біля хреста будували (теж з льоду) престол.
- ❖ Все це оздоблювали аркою з ялинових або соснових гілок — «царські врата».

- ❖ Вранці на свято Водохреща у церкві відбувається святкове Богослужіння.
- ❖ По Богослужінні весь народ іде процесією на річку до хреста.
- ❖ Попереду несуть дерев'яний церковний хрест і хоругви; іде священик, приклавши золотий хрест до чола, а за священиком - народ.

- ❖ До річки на Водохреща йдуть усі: старі, молоді і діти.
- ❖ Кожен несе з собою пляшку або глечик на воду.

- ❖ На річці, біля хреста весь похід зупиняється.
- ❖ Після недовгої відправи священник занурює в ополонку хрест, а в цей час хор голосно співає: «*В Йордані хрестився Ти, Господи...*»

- ❖ Коли вже воду освячено, люди підходять до ополонки і набирають у свій посуд води.
- ❖ Після водосвяття всі люди повертаються до своїх хат...

- ❖ Від найдавніших часів християнська Церква вважає освячену йорданську воду за велику святість.
- ❖ Її бережуть цілий рік, ласкаво називаючи "водичкою-йорданичкою".
- ❖ Ця вода має силу очищувати і зцілювати душу й тіло людини.
- ❖ Йорданською водою також скроплюють оселю, щоб оминало всяке нещастя і гарно велося в домі.

- ❖ прийшовши після Йорданського водосвяття додому, батько кропить все в хаті та в господарстві; потім бере ще крейду і пише хрести над дверима, на образах, сволоці, і миснику.
- ❖ Управившись з цим, батько сідає за стіл, а за ним і вся родина. Перед їжею моляться і п'ють свячену воду.

❖ Після обіду, діти плетуть солом'яні хрестики , і ставлять у вікнах хати.

- ❖ У деяких частинах України, після Свята Богоявлення, священник ходить по домах, та окроплює хату і хазяйство свяченою водою.
- ❖ Наступного дня після Водохреща люди справляли "посвятки" - тобто перехід до звичайного трудового ритму, та відзначали свято Івана Хрестителя.

- ❖ Йордан закінчує цикл різдвяних свят, хоч люди продовжують співати колядки та щедрівки аж до Стрітення.
- ❖ На Стрітеня (одне з найбільших християнських свят, яке відзначається на 40-й день після Різдва), в церкві святять свічки які дають померлим в родині у руки підчас панахид та похорону.
- ❖ З цим святом закінчується зимовий цикл свят.